
SUDĖTINGŲ KOMPLEKSINIŲ NEGALIŲ/SUTRIKIMŲ VERTINIMAS. METODINĖS GAIRĖS PPT ŠVIETIMO PAGALBOS SPECIALISTAMS.

Bendrosios nuostatos.

Vertinimas turėtų prasidėti nuo vaiko situacijos analizės: ugdymosi ir šeiminės aplinkos, mokinio ugdymosi pasiekimų ir patiriamų sunkumų analizės, o baigtis rekomendacijomis, orientuotomis į vaiko ugdymosi poreikius bei jų tenkinimą, ugdymosi/elgesio/bendravimo ir kt. sunkumų įveikimą,

Ryšys tarp sutrikimo ir ugdymosi poreikių – netiesioginis, todėl ir atsakymų, kaip geriau tenkinti vaiko ugdymosi poreikius, turėtume ieškoti analizuodami ne tiek vaiko raidos sutrikimą, kiek vaiko ugdymosi situaciją ir ugdymosi veiksnius. Ugdymosi/elgesio/bendravimo ir kt. problemos siejamos su vaiko galiomis ir sunkumais, individualiais ugdymosi poreikiais, o ne tiesiogiai su sutrikimu.

Rekomendacijas rengia visa tyrėjų komanda: specialusis ir socialinis pedagogai, logopedas, psichologas. Rekomendacijas dėl pažinimo procesų/gebėjimų sričių ugdymo, mokinio emocinių, bendravimo sunkumų įveikimo, impulsų kontrolės, savivertės ugdymo, paprastai rengia komandos psichologas; rekomendacijas dėl ugdymo turinio, alternatyvių mokymo būdų, ugdymo priemonių ir ugdymo aplinkų taikymo, pasiekimų patikrinimo organizavimo ir kt. rengia specialusis pedagogas; rekomendacijas dėl mokinio kalbos ugdymo – logopedas; rekomendacijas dėl mokinio elgesio ir bendravimo sunkumų, mokyklos ne/lankymo, socialinių įgūdžių lavinimo ir kt. – socialinis pedagogas. Siekiant išvengti informacijos kartojimosi rekomendacijos būtinai aptariamoms komandoje.

Mokinio SUP vertinimo dokumentuose pateikiamos tipinės ir individualizuotos rekomendacijos. Tipinės rekomendacijos apibrėžia ugdymo programų pritaikymą ir jo apimtį (pvz., ugdyti individualizuojant ugdymo programas; ugdyti pritaikant lietuvių kalbos ir matematikos programas ir kt.), specialiosios pedagoginės pagalbos (pvz., teikti specialiojo pedagogo, socialinio pedagogo, logopedo pagalbą) bei kitos pagalbos (pvz., teikti psichologo pagalbą/konsultacijas, mokytojo padėjėjo pagalbą ir kt.) teikimo poreikį. Individualizuotos rekomendacijos orientuotos į konkretaus mokinio individualią gebėjimų struktūrą (jo galias ir sunkumus) bei jo individualius poreikius, kylančius ugdymosi procese (mokantis, bendraujant ir kt.). Individualizuotos rekomendacijos susijusios su tam tikrų vaiko pažinimo ir gebėjimų sričių ugdymu, alternatyvių mokymosi metodų parinkimu ir taikymu, ugdymosi aplinkos pritaikymu ir kt. Individualizuotos

rekomendacijos negali būti „nuasmenintos“, „tinkamos visiems“, turintiems analogišką problemą.

Neretai panašius ugdymosi sunkumus lemia skirtingos priežastys, susijusios su ugdymosi aplinkomis, vaiko bendrųjų ar dalinių gebėjimų stoka, emocinėmis ar savireguliacijos problemomis. Ugdymosi sunkumus lemia įvairūs veiksniai: žemi ar labai žemi intelektiniai gebėjimai, kurie siejami su bendraisiais mokymosi ar intelekto sutrikimais, kiti daliniai veiksniai: gebėjimo operuoti abstrakčiais santykiais ir simboliais (formomis, dydžiais, simboliais, ženklais, raidėmis, skaičiais ir pan.) stoka; darbinės, mechaninės atminties, ypač gero girdimojo įsiminimo, kai reikia įsiminti abstrakčią, formalią, menkai prasminiais loginiais ryšiais susietą medžiagą (skaičių, raidžių deriniai ir kt.) stoka; kalbinių gebėjimų (žodžių reikšmių žinojimo, žodinių užduočių supratimo ir įsiminimo, gebėjimo tiksliai reikšti mintis žodžiu (verbalizuoti) stoka; veiklos organizacijos ir savireguliacijos sunkumai: susikaupti (koncentruoti, išlaikyti ir paskirstyti dėmesį), nuosekliai ir iki galo atlikti monotoniškas mokyklinės užduotis, gebėti patikrinti atliktas užduotis (savikontrolės gebėjimai), pakankamai ilgai ir produktyviai dirbti; dėl emocijų bei valios sričių nebrandumo negebėjimas paklusti formaliems mokytojo reikalavimams bei vykdyti nurodymus (atlikti duotas užduotis pagal tam tikras taisykles); mokymosi motyvacijos stoka; mokymosi spragos ir kt.

Siekiant parengti tikslingas rekomendacijas vertinusių specialistų aprašuose išskiriami prioritetai, nurodomos pagrindinės mokymosi sunkumų priežastys. Išvadoje rašoma tai, kas leidžia pagrįsti rekomenduojamos švietimo pagalbos poreikį.

Vertinimo organizavimas ir išvadų rašymas

Psichologinė informacija renkama pokalbio su vaiku ir jo tėvais metu, atliekant vaiko psichologinį vertinimą standartizuotais instrumentais ar kokybinio vertinimo metodikomis, stebint vaiko veiklą, bendravimą ir elgesį vertinimo metu.

Apibūdinami ne tik vaiko intelektiniai gebėjimai, bet ir kitos vaiko psichologinės charakteristikos, galinčios turėti įtakos vaiko ugdymuisi/bendravimui/elgesiui. *Pvz., mokymosi sunkumus sąlygoja žemi intelektiniai gebėjimai. Mokymuisi įtakos gali turėti vaiko emociniai sunkumai, nerimas, mokyklos baimė. Mokymosi sunkumus iš dalies sąlygoja itin greitas mokinio nuovargis, dėmesingumo bei motyvacijos stoka/pasitikėjimo savimi stoka/lėtas užduočių apdorojimo ir atlikimo tempas ir kt.*

Rekomenduojama nurodyti, kokių tikslų skiriama psichologo pagalba (*pvz., dėl mokinio jautrumo, galimų emocinių sunkumų, baimingumo, nerimastingumo; bendravimo su bendraamžiais sunkumų; emocinių sunkumų ir nepakankamos impulsų kontrolės; nepasitikėjimo savo jėgomis, žemos savivertės ir kt.*

Sudėtingų įvairiapusių/kompleksinių negalių/sutrikimų atvejais dėl vaiko komunikavimo, motyvacijos, emocinių ar elgesio, veiklos organizacijos ir savireguliacijos ar kt. sunkumų dažnai nepavyksta užmegzti pilnaverčio kontakto su vaiku ir atlikti vaiko psichologinio vertinimo nei standartizuotais, nei kokybinio vertinimo instrumentais. Tokiais atvejais renkant psichologinę informaciją didesnę svarbą įgyja tokie informacijos rinkimo šaltiniai ir būdai kaip medicininės informacijos bei ugdymo įstaigos V GK dokumentų analizė, vaiko veiklą stebėjimas ugdymo įstaigoje ir kt.

Vertintojas, turėdamas tam tikro sutrikimo/įvairaus intelekto sutrikimo lygio (nežymaus, vidutinio, žymaus, labai žymaus) teorinį ir empirinį modelį, analizuodamas prieinamą informaciją modelį „pildo“ faktine informacija, patvirtina arba atmeta tam tikrus požymius ir gautą informaciją tik kokybiškai interpretuoja (jei nėra galimybės atlikti standartizuotą vertinimą).

Analizuojama klinikinė informacija apie vaiką pagal medicininius dokumentus ir klinikinių charakteristikų galimas ryšys su vaiko pažinimo, intelektine raida. *Pvz., dažniausiai pasitaikančios spazminės vaikų cerebrinio paralyžiaus formos (70-80 proc. visų VCP atvejų) atveju 50-60 proc. vaikų turi kalbos ir intelekto sutrikimų. Atetozinei VCP formai (būdinga 10-20 proc. visų VCP atvejų) būdinga, kad intelektas būna nesutrikęs, tačiau apie 90 proc. vaikų turi kalbos/kalbėjimo sutrikimų, 10-15 proc. – klausos sutrikimą. Ataksinės VCP formos (5- 10 proc. visų atvejų) atvejais būdingi intelekto, kalbos, klausos, regos sutrikimai.*

Analizuojama ugdymo įstaigos V GK informacija apie vaiko ugdymosi pasiekimus ir jų pokyčius, vaiko mokslumo, pažinimo procesų charakteristikas, adaptyvaus elgesio charakteristikas (komunikavimo, veiklos organizacijos ir savireguliacijos, socialinių įgūdžių, savitarnos, savitvarkos ir kt. srityse). Remiantis ugdymo įstaigos testinio vertinimo informacija apibūdinamos vaiko galios ir sunkumai, daromos preliminaros išvados apie vaiko raidos atitikimą/neatitikimą amžiaus tarpsniui. *Pvz., Galios. Ugdymo procese mergaitė taiko kai kuriuos tarpinio pažinimo būdus: supranta alternatyviąją komunikaciją, bendraudama vartoja simbolius; dalį informacijos gali suprasti ją*

pateikus žodžiu (ne tik per praktinę patirtį, veiksmus, pojūčiais). Su planšete geba atlikti kai kurias interaktyvias žaidybinio pobūdžio užduotis. Su pagalba sudeda ribotą skaičių seką, parenka objektus pagal analogiją, su pagalba grupuoja daiktus pagal nurodytą požymį. Atlieka elementarias konstravimo užduotis. Sunkumai. Žymūs adaptyvaus elgesio sunkumai komunikavimo, veiklos organizacijos ir savireguliacijos, socialinių įgūdžių ir kt. srityse. Pažinimo sunkumai: pažinimo turinys siauras, konkretus, vyrauja netarpiški, konkretūs pažinimo būdai, būdingi ankstyvesniam raidos periodui/pažinimo turinys ir būdai žymiai neatitinka siejamų su amžiumi gebėjimų lygio. Dideli mokslumo sunkumai, mokymosi pasiekimai ir jų dinamika nežymi.

Stebima vaiko psichologinių charakteristikų raiška vertinimo/bendravimo su tiriamuoju metu (jei vaikas dalyvauja organizuotoje veikloje) arba vaiko spontaniškos veiklos metu: bendravimo produktyvumas, veiklos motyvacija, turinys (gebėjimas operuoti konkrečiais daiktais, vaizdiniais, sąvokomis ir kt.) ir būdas (manipuliavimas objektais, procesinė ar prasminga veikla), veiklos kryptingumas ir racionalumas, verbalinė ir neverbalinė komunikacija ir kt.).

Stebima vaiko psichologinių charakteristikų raiška vaiko veiklų ir užsiėmimų ugdymo įstaigoje metu, kai su vaiku dirba jį ugdantis mokytojas ar švietimo pagalbos specialistas.

Kai vaiko psichologinis vertinimas įprastiniais vertinimo instrumentais neįmanomas ir netaikytas/netaikytinas gali būti rašoma ***nestandartinė vertinimo išvada***, remiantis tiriamojo kokybinėmis elgesio, pažinimo, mokslumo charakteristikomis, išryškėjusiomis taikant anksčiau nurodytus informacijos rinkimo būdus. Pvz., *kokybinės pažinimo, komunikavimo, elgesio ir emocijų, veiklos organizavimo ir savireguliacijos charakteristikos atitinka labai žemą/žemą intelektinių gebėjimų lygį (lygio požymius). Kokybinės pažinimo, adaptyvaus elgesio (komunikavimo, veiklos organizacijos ir savireguliacijos, socialinių įgūdžių ir kt. srityse), mokslumo charakteristikos atitinka labai žemą intelektinių gebėjimų lygį (lygio požymius). Kokybinės nežodinių užduočių atlikimo charakteristikos atitinka žemą/labai žemą neverbalinių gebėjimų lygį.*

Esant ribotoms tyrimo galimybėms, kai trūksta informacijos (vaikas neatlieka numatytų užduočių ar atlieka tik jų dalį), arba kai vertinimo rezultatas yra nepatikimas dėl tiriamojo motyvacijos, savireguliacijos, emocinių ar kt. sunkumų ir trūksta argumentų, leidžiančių pagrįsti išvadą apie vaiko intelektinius gebėjimus ar adaptyvaus elgesio charakteristikas,

rekomenduojamas tęstinis vaiko stebėjimas ir vertinimas ugdymo įstaigoje bei pakartotinis vertinimas PPT.

Pedagoginiam vertinimui atlikti ir informacijai apie vaiko turimus įgūdžius, mokėjimus bei pasiekimus kaupti naudojami įvairūs vertinimo metodai:

- **formalusis vertinimas** - parengtų užduočių, testų pateikimas ir jų rezultatų vertinimas. Pedagogui labai svarbu fiksuoti:
 - kaip vaikas reaguoja į pateiktas užduotis (imasi atlikti, ar atsisako užduočių).
 - koks užduočių atlikimo pobūdis.
 - vaiko savarankiškumo lygmuo (ar mokinys kai kurias užduotis geba atlikti savarankiškai, ar reikalinga nuolatinė pedagogo pagalba, kiek laiko mokinys yra darbingas).
 - ar mokinys priima ir pasinaudoja pedagogo teikiama pagalba.
 - kokios specialios mokymosi priemonės buvo reikalingos fiksavimas.

Formalusis vertinimas nėra objektyvus, kai analizuojame sudėtingus vertinimų atvejus, todėl labai svarbūs šie informacijos kaupimo ir vertinimo metodai:

- **pokalbis** su vaiko tėvais (globėjais). Tėvai yra svarbiausi asmenys, galintys suteikti labai daug ir išsamios informacijos apie vaiko turimus įgūdžius. Jie geriausiai pažįsta vaiką, nes turi neribotas galimybes stebėti jį įprastoje aplinkoje.
- **VGK pateikta informacija** (1 formoje) grupės/klasės ar dalyko mokytojo pateikiamos informacijos apie mokinio mokymosi pasiekimus, galias ir sunkumus, mokomųjų dalykų pasiekimų lygį, kada buvo pastebėti mokymosi sunkumai, kokia pagalba buvo teikta mokiniui ugdymo proceso metu. Specialiojo pedagogo atlikto pedagoginio vertinimo informacija ir išvados.
- **Vaiko veiklos stebėjimas** jam įprastoje ugdymosi aplinkoje kai jis žaidžia, dalyvauja įvairiose veiklose, bendrauja su bendraamžiais ir suaugusiais. Tai padeda susidaryti išsamesnį vaizdą apie vaiko turimus gebėjimus ir įgūdžius.

Remiantis visa surinkta informacija nustatomas vaiko žinių, gebėjimų, pasiekimų lygis, rengiama pedagoginio vertinimo išvada.

Logopedinė informacija renkama susipažįstant su vaiko kalbos vertinimų PPT protokolais, išvadomis, rekomendacijomis (jei anksčiau vertinimai buvo atlikti).

Pokalbyje su tėvais renkama ir tikslinama informacija apie vaiko kalbos raidą, gautą logopedo pagalbą, jos efektyvumą (jei pagalba buvo teikta).

Analizuojama ugdymo įstaigos pateikta VGK informacija apie logopedinės pagalbos teikimo kryptis, taikytus metodus, pasiekimus ir sunkumus.

Kai vaikas dėl raidos sutrikimo nereaguoja kalbinamas, nekalba, tikslinga stebėti jį įvairiose veiklose ir vertinti jo kalbines reakcijas.

Vertinant prastai lietuviškai kalbantį vaiką dėl gyvenimo ir/ ar ugdymosi kitose kalbinėse aplinkose, dažnai tikslinga ir informatyvu išklaudyti vaiką kalbantį jo gimtąja kalba.

Reikalavimai „geroms“ rekomendacijoms

- Rekomendacijos turėtų būti *aktualios*, t.y. susietos su mokymosi procese prioritetiniais poreikiais ir tinkamiausiais mokiniui problemų sprendimo būdais. Turėtų sietis su *individualiomis* mokinio ugdymosi/bendravimo/elgesio sunkumų *priežastimis* ir *individualizuotais* jų *įveikimo būdais*. Jeigu vaikas turi daug ir įvairių SUP, pateikiant rekomendacijas svarbu tinkamai įvertinti ir išskirti, kas mokiniui aktualiausia, ir kas labiausiai trukdo jam daryti pažangą: kokie mokymosi sunkumai (skaitymo, rašymo, skaičiavimo ir kt.) ir kokie jų aspektai vyrauja, kas labiausiai trukdo vaikui sėkmingai mokytis (pvz., vaiko dėmesio, darbinės atminties, žodinės informacijos apdorojimo sunkumai, sunkumai apdoroti loginę prasminę informaciją (žodinę ir/ar nežodinę), mokymosi spragos, mokymosi motyvacijos stoka, savikontrolės įgūdžių stoka, nepakankamai produktyvių strategijų mokantis taikymas ir kt.).
- Rekomendacijos turėtų atsakyti į klausimus „*Ką* (kokius pažinimo procesus, gebėjimų sritis, tam tikras funkcijas ir pan.) *reikia ugdyti/lavinti?*“, „*Kokius sunkumus ir kaip apeiti?*“ (nurodant aplinkų pritaikymą, alternatyvius mokymo būdus ir kt.). Rekomendacijų, skirtų ugdyti ir/ar kylantiems sunkumams „apeiti“, santykis priklauso nuo mokinio amžiaus (kuo jaunesnio amžiaus ugdytinis tuo aktualesnis ugdymas) ir rekomendacijų adresato (rekomendacijos dėl ugdymo dažniau pateikiamos specialistams ir tėvams, o dėl problemų „apėjimo“ - mokytojams).
- „Geroje“ rekomendacijoje visuomet nurodoma ne tik **ko, bet ir kaip reikėtų siekti**, ką ir kaip reikėtų daryti. Nurodoma ne tik pagalbos sritis ir kryptis (*ką daryti?*), bet ir būdas

(kaip tą daryti?). Pvz., *Visada įsitikinkite, ar mokinys suprato užduotį, pateikiamą žodžiu (**ko siekti?**): paprašykite mokinį pakartoti duotą instrukciją savais žodžiais; pasakyti, kaip jis atliks šią užduotį ir pan. (**kaip to siekti?**). Pvz., Lavinkite vaiko konstravimo įgūdžius ir erdvinį mąstymą (**ko siekti?**): skatinkite vaiką dėti dėlionės pagal pavyzdį (vėliau be jo) iš kaladėlių, kubelių; dėti iš kubelių ir atskirų paveikslėlių dalių geometrines formas; iš vienu geometrinę formą kurti kitas, ieškoti jų panašumų ir skirtumų ir pan.; iš pagaliukų sudėti raides (M, N, L, T, B, P), skaičius (1, 4, 7, 6, 8, 9), ženklus (-, +,), ieškoti jų panašumų ir skirtumų ir kt. (**kaip to siekti?**).*

- Kiekviena rekomendacija turi turėti konkretų adresatą (mokytojas, specialusis ar socialinis pedagogas, logopedas, tėvai, pats ugdytinis). Todėl jų formuluotės tinkamesnės, kai formuluojamos ne bendratis forma (įsitikinti ..., pakartoti..., paaiškinti... ir kt.), o kreipiniu (įsitikinkite..., pakartokite..., paaiškinkite... ir kt.).
- Rekomendacijos gali būti veiksmingos jei jos aptariamoms su tais ugdymo dalyviais (mokytojais, specialistais, tėvais ir kt.), kuriems jos rengiamos. Rekomendacijos rengiamos kartu su vaiko ugdytojais. Prieš ką nors siūlant reikia išsiaiškinti, ką mokytojai, specialistai ar tėvai jau yra išbandę, mokydami vaiką (siekdami įveikti netinkamą elgesį ir pan.), kiek tai buvo efektyvu. Kaip ugdymo dalyviai vertina jūsų pasiūlymus (pritaria ar abejoja jų tikslingumu), kokie iš pateiktų siūlymų jiems atrodo priimtinausi ir įgyvendinami, kokias rekomendacijas jie planuoja taikyti? Tik taip parengtos rekomendacijos bus veiksmingos, įtraukiančios ir įgalinančios ugdymo dalyvius daryti tai, ką jie supranta, geba ir gali. Rekomendacijų veiksmingumo problema kyla dėl to, kad rekomendacijos aptariamoms tik su tėvais. Rekomendacijos mokytojams ir specialistams tik įrašomos vertinimo dokumentuose, bet nekomentuojamos ir gyvai su jais neaptariamoms. Rekomendacijų pristatymas ir aptarimas su pedagogais numatytas tik mokyklos pageidavimu analizuojant konkrečius sudėtingesnius atvejus.
- Rekomendacijų dėl ugdymo neturi būti daug, vienam ugdymo dalyviui siūloma ne daugiau 2-3 rekomendacijų, susijusių su nustatytomis prioritetinėmis problemomis ir jų sprendimu.

Parengė
Psichologas Algirdas Ališauskas
Logopedė Eugenija Jakimavičienė
Specialioji pedagogė Jurgita Lymantienė